

KALTĖS ĮRODINĖJIMAS BAUDŽIAMAJAME PROCESU: PROBLEMOS IR PARADOKSAI

Karolis Jovaišas

Teisės instituto Baudžiamosios justicijos tyrimų skyriaus
vyresnysis mokslo darbuotojas socialinių mokslų daktaras
Gedimino pr. 39/ Ankštoji g. 1, LT-01109 Vilnius
Tel. (+370 5) 249 75 96
El. paštas: karolis@teise.org

Straipsnyje analizuojama aktuali problema – kaip užtikrinti kuo veiksmingesnį nusikaltimų atskleidimą ir, nepažeidžiant asmenų, padariusių nusikalstamas veikas, procesinių teisių, inkriminuoti jiems šias veikas ir įrodyti jų kaltę. Pabrėžiamas nuolatinis šios problemos pobūdis ir lyginamojo tyrimo metodu atskleidžiami ne tik esminiai inkvizicinio ir rungimosi proceso skirtumai, bet ir visiškai dėsninga jų sąsaja.

The article analyses a very actual problem – how to reveal committed crimes, prove the guilt of the culprit effectively and with the respect to human rights. The article shows that this problem is permanent. Comparative method helps to show not only the differences between inquisitional and the adversarial process, but their connections also.

Įvadas

Demokratinė valstybė, nustačiusi sudėtingas baudžiamojo proceso taisykles ir procedūras, taip pat reikalavimus, kuriuos turi atitikti leistinai ir teisėtai laikomi įrodymai, suvaržo savo pačios jėgą, be kurios neįmanoma veiksmingai dorotis su sunkiais ir pavojingais nusikaltimais. Procesinių garantijų paskirtis – sumažinti nekaltų žmonių nubaudimo tikimybę, neišvengiamai padidina tikimybę, kad teisingumo ir bausmės išvengs kalti asmenys. Toks šalutinis minėtų garantijų poveikis užprogramuoja situacijas, kai, laikydamiesi taisyklių ir tinkamo proceso reikalavimų, teismai yra priversti išteisinti žmogžudį, žagintoją ar piktybišką pedofilą.

Vadinasi, teisėtomis priemonėmis vykdomas teisingumas dažnai iškreipia pačią teisingumo idėją ir gaunamas rezultatas, atvirkščias siektajam, – neteisingumas. Savo ruožtu teisingo atpildo išvengę ir nebaudžiamai siautėjantys nusikaltėliai visuomenės saugumą dažnai paverčia efemerišku ir neįgyvendinamu siekiu. Begalinis ir nuolatinis nusikalstamumas lemia tiek nuolatinį poreikį bausti, tiek ir poreikį veiksmingai atskleisti sunkius nusikaltimus, nustatyti juos padariusius asmenis bei kokybiškais įkalčiais pagrįsti ir įrodyti šių asmenų kaltę. Kaltės įrodinėjimo problemos baudžiamajame procese yra nuolatinės; skiriasi, kaip bus parodyta analizuojant inkvizicinį ir rungimosi procesus, tik jų sprendimo būdas.

Procesinės garantijos ir bumerango efektas

Ar valstybė, gindama kiekvieną visuomenės narį ir visą visuomenės organizmą, turi pasitelkti visas savo pajėgas, kad nubaustų nusikaltėlių, o prireikus ir izoliuotų jį nuo visuomenės, arba, atvirkščiai, – įtvirtinti įstatyme patikimas jo teisių procesines garantijas ir besąlygiškai laikytis šių garantijų? Atsižvelgiant į valstybės aparato galią ir didžiulę teisę bausti, laikoma, kad valstybės ir pavienio, tegul ir nusikaltėlio, bet pažeidžiamo piliečio priešprieša yra nelygių varžovų dvikova, todėl siekiant išlyginti nelygybę, prioritetas teiktinas nusikaltėlio teisėms.

Principinis klausimas: kiek valstybė, nustatydamas sudėtingas baudžiamojo persekiojimo ir teisingumo vykdymo taisykles bei procedūras, turi apriboti savo pačios jėgą, kad, užtikrindama nusikaltusių asmenų teises, būtų pajėgi veiksmingai dorotis su nusikalstamumu? Ar veiksmingos procesinės garantijos, kurios sumažina nekaltų žmonių nuteisimo riziką, bet padidina nusikaltėlių išteisinimo riziką, negali bumerangu skaudžiai smogti pačiai visuomenei?

Dabar tarptautiniuose ir nacionaliniuose teisės aktuose įtvirtinta asmenų, įtariamų padarius nusikaltimą, nusikaltimo prezumpcija, jų teisės į teisinę gynybą garantijos, įskaitant niekuo neribojamą ir nevaržomą teisę išsisukinėti ir meluoti, kaltinamojo ir įtariamojo šeimos narių ir artimųjų giminaičių teisę atsisakyti liudyti prieš juos. Taip pat nusikaltėliai turi didelių galimybių iš nusikalstamos veikos gautais pinigais sumokėti už gerų advokatų, gebančių kazuistiškai įtikinti, kad netgi kokybiški įrodymai kelia pagrįstą abejo-

nių, kurios vertintinos kaltinamųjų naudai, paslaugas.

Privilegijuotas teises turi nusikaltėliai, bet ne valstybė. Teisėsaugos institucijų pareiga įrodinėti jų kaltę tik leistinai ir teisėtai surinktais įrodymais, kiekviena pagrįstą abejonę nagrinėjant bylas vertinti tik išimtinai kaltinamojo (teisiamojo) naudai, ne tik trukdo nustatyti deklaruojamą – nešališką ir objektyvią tiesą byloje, bet ir leidžia išvengti atsakomybės tiems, kurie apsvaiginti savo paties nebaudžiamumo ir, jausdamiesi tarsi gavę oficialią licenciją tęsti nusikalstamą veiką, kelia didelę grėsmę visuomenės saugumui.

Išskirtinę grėsmę visuomenės saugumui kelia organizuotas nusikalstamumas, kuris, papirkdamas korumpuotus pareigūnus ir per juos išiskverbdamas į valstybės ir savivaldos aparatą, investuoja į savo galios, įtakos išlaikymą ir plėtrą. Kitaip nei valstybės institucijos, šis nusikalstamumas, nevaržomas formalumų ir biurokratinių trikdžių, veikia labai veiksmingai ir daro didelę žalą valstybės ekonomikai, finansų sistemai ir visuomenės psichinei bei fizinei sveikatai. Organizuotas nusikalstamumas pavojingas ir tuo, kad yra labai gyvybingas, nes, palaikydamas hierarchijos ir pavaldumo santykiais grindžiamoje struktūroje griežtą discipliną ir muštrą, jis kartu finansiškai ir psichiškai remia lojalius ir organizacijai ištikimus narius. Ne mažesnę grėsmę valstybei ir visuomenei kelia terorizmas, linkęs naikinti kitus savo narių susinaikinimo kaina. Terorizmas, kaip rodo 2001 m. rugsėjo 11 d. teroro aktas Niujorke, išties gali sukelti apokaliptinio ir biblinio masto katastrofas.

Minėtos grėsmės visuomenės saugumui verčia koreguoti tradicinius kovos su nusikalstamumu būdus ir priemones.

Bausmė, kaip atgrasymo, baudimo ir kartu teisingumo vykdymo instrumentas, atlieka savo paskirtį tik tada, jeigu sudarytos jos vykdymo prielaidos. Kadangi „efektyvumo minimumas yra įstatymo galiojimo sąlyga“ [8, p. 49], tai bausmės paskirtį gali užtikrinti ne deklaruojama, o iš tikrųjų taikoma bausmė. Savo ruožtu bausmė, įstatymiškai išreiškianti poreikį bausti už pavojingus nusikaltimus, gali būti realiai taikoma, jeigu sukurtas veiksmingas baudimo mechanizmas ir kiekvienas šio mechanizmo elementas atlieka jam būdingas funkcijas.

Viešumo ir slaptumo suderinimo problema

Viešumas – vienas iš svarbiausių baudžiamojo proceso principų, tačiau sunkūs ir pavojingi nusikaltimai, ypač daromi organizuoti ir versliškai, paprastai gali būti atskleisti tik naudojant slaptas operatyvines priemones. Deklaruojamas viešumo principas ir realiai veikiantis slaptas nusikaltimų išaiškinimo mechanizmas – tai veikiau ne šiuolaikinės kriminalinės justicijos „atradimas“, o dėsningas ir neišvengiamas inkvizicinio proceso paveldas.

Viduramžiais iki XVIII amžiaus Europos valstybėse greitai ir slaptai iki pat priimant nuosprendį atliekamas baudžiamasis procesas buvo grindžiamas kaltinamojo teisių suvaržymais ir jam nustatytais draudimais susipažinti su bylos medžiaga, sužinoti, kas yra jo skundėjai, taip pat liudijimų turinį prieš nušalinant liudytojus. Logiška šių draudimų tąsa buvo varžoma kaltinamojo teisė pateikti jį pateisinančius faktus, draudimas turėti jį ginantį ir jo interesams procese atstovaujantį advokatą.

Priešingame poliuje buvo sutelkiama suvereno aukščiausioji galia ir valdžia,

kuri beveik nevaržomai galėjo disponuoti kaltinamojo likimo, gyvybės ir mirties klausimais. Kaltintojas turėjo teisę remtis anonimiais skundais, slėpti nuo kaltinamojo bylos esmę, naudoti dviprasmybes ir klastą, apklausos metu duoti netikrus pažadus, kalbėti insinuacijomis. Kaltintojo nenuilstamo triūso ir pastangų vaisius buvo nekvestionuojama jo teisė demaskuoti kaltinamąjį, o jį demaskuojančią medžiagą teisėjai gaudavo jau suformuluotą rašytiniuose dokumentuose ir pranešimuose. Įrodymais buvo laikomi tik šie tekstai. Proceso slaptumas ir rašytinis pavidalas išreiškė principą, kad valdovas ir jo teisėjas turėjo absoliučią teisę ir išskirtinę valdžią¹. Šio principo įgyvendinimas buvo ne savitiksli, o būdas išsaugoti suvereno valdžią, Dievo duotą valdžią.

Naujausiais laikais siekiamas tikslas užtikrinti sterilų proceso skaidrumą yra ne tik ilgo ir skausmingo baudžiamojo proceso raidos, bet ir nusikaltimą padariusio asmens teisių pripažinimo, užtikrinimo ir gerbimo rezultatas. Tačiau visuomenės pažanga turi savo kainą: kyla bendras gyvenimo lygis, milijonų individų ekonominė padėtis darosi vis tvirtesnė, apyvartoje randasi vis daugiau vartojamų produktų ir paslaugų, didėja turtai ir nuosavybė, kartu neišvengiamai didėja saugumo ir stabilumo poreikis. Vis didesnę lyginamąją nusikalstamumo struktūros dalį sudaro turtiniai, finansiniai, korupciniai nusikaltimai, šešėlinė ekonomika, prekyba narkotikais, alkoholio, tabako, ginklų kontrabanda ir kiti nusikaltimai, keliantys pavojų visuomenės saugumui.

Nusikalstamumo struktūros pokyčiai yra dalis sudėtingo proceso, kuriame vei-

¹ Žr. apie tai detaliau: [5, p. 45].

kia ir kiti veiksniai – visuomenėje didesnę juridinę ir moralinę reikšmę įgauna poreikis saugoti ne tik turta, bet ir nematerialius dalykus – intelektinę nuosavybę, visuomenės dorovę ir sveikatą, informaciją, asmens duomenis. Tenkindama šį poreikį, visuomenė neturi kitos išeities tik suteikti didesnius įgaliojimus specialiosioms tarnyboms, pasitelkti profesionaliai veikiančias saugos tarnybas, naudoti vis tobulesnes turto ir duomenų apsaugos technologijas, taikyti vis rafinuotesnius kriminalistikos metodus. Savo ruožtu nusikaltimų technologija tobulėja kaip atsakas į apsaugos, technologinių sistemų ir kriminalistikos metodų tobulėjimą. Tai nėra paprastas atsakas, atvirkščiai, nusikalstamumo, ypač organizuoto, veiklos metodai dažnai per žingsnį lenkia turto ir duomenų apsaugos technologijas bei kriminalistikos metodus. Šis rafinuotas atsakas neišvengiamai meta naujus iššūkius kriminalinei justicijai, kuri, remdamasi mokslo laimėjimais ir valstybės ištekliais, įdiegia naujus efektyvius metodus ir vėl gauna adekvatų nusikalstamo pasaulio atkirtį.

Procesas ritosi bangomis, vis atsinaujindamas ir, nebijant apsirikti galima tvirtinti, kad šis žiaurus žaidimas tęsis be galo². Savo ruožtu didėjantis nusikalstamumas, organizuotų nusikalstamų grupių skverbimasis į visas socialinio audinio sritis ir su tuo susijęs vis trapesnis ir labiau pažeidžiamas visuomenės saugumas verčia koreguoti baudžiamojo proceso koncepciją, strategiją ir taktiką. Steriliai

² Nusikalstamumą, bent jau organizuotą, kaip rodo istorija, gali sėkmingai sunaikinti nebent nusikalstami režimai (pvz., bolševikų ir fašistų), kurie likviduoja konkurentus, kėsinančius į jų pačių galią. Tačiau čia yra atvejis, kai vaistai yra pavojingesni, daug pavojingesni už pačią ligą, nes niekuo neribojama galios ir valdžios koncentracija viršūnėse, yra per didelė kaina mokėti už visuomenės saugumą.

skaidrus procesas išsikvėpė kaip ir komunizmo vizija. Baudžiamasis procesas, nors ir deklaruoja viešumą, vis labiau priverstas naudoti slaptus metodus, ir tai yra objektyvus bei neišvengiamas dalykas.

Slaptumo virsmo viešumu prielaidos

Nusikalstamumas, ypač organizuotas ir transnacionalinis, yra valstybė valstybėje. Su tokiu nusikalstamumu ir jam pagal organizuotumo lygį prilygstančiomis teroristinėmis organizacijomis veiksmingai doro-tis galima tik disponuojant laiku informacija apie nusikalstamas organizacijas, jų narius, vykdomą ir planuojamą veiklą bei veikimo metodus.

Tokio pobūdžio informaciją ir renka operatyvinės veiklos, be kurios ikiteisminis tyrimas sudėtingose, „tamsiose“ bylo-se būtų aklas ir kurčias, o deklaruojamas teisingumo vykdymas liktų tuščia deklaracija, institucijos. Svarbu ne tai, ar slapta pagal savo pobūdį operatyvinė veikla yra veiksmingas instrumentas visuomenės saugumui užtikrinti, o tai, kokius ji turi atitikti kriterijus, kad būtų pripažinta patikimu įrodomosios informacijos šaltiniu. Šios veiklos metu bylai tirti reikšmingi duomenys turi būti gauti leistiniais ir teisėtais būdais ir būti „išversti“ į procesinę kalbą, išskyrus tuos, kurie sudaro valstybės paslaptį.

Sunkūs, pavojingi ir profesionaliai daromi nusikaltimai, kitaip nei banalūs buitiniai nužudymai, gali būti atskleisti ir inkriminuoti kaltininkams tik kai juos padarę asmenys (jų grupės) yra išskiriami iš amorfiškos kitų asmenų masės, identifi-kuojami ir jiems pareikšti įtarimai yra pagrįdžiami leistiniais ir teisėtais įrodymais. Atsižvelgiant į tai, kad reikšmingą įrodo-

mają informaciją sunkiems ir „tamsiems“ nusikaltimams atskleisti galima gauti tik „žaidžiant“ pagal nusikaltėlių taisykles ir jų teritorijoje, operatyvinės veiklos subjektai visada balansuoja ties trapią ir neišklaidžiai nubrėžta riba, kuri skiria teisėtumą nuo neteisėtumo.

Operatyviniai darbuotojai negali paviešinti metodų ir būdų, kuriuos taikydami jie renka įrodymus, juolab atskleisti asmenis, infiltruotus į jų organizacijas. Kadangi duomenis, gautus operatyvinėmis priemonėmis, ne visada įmanoma „išversti“ į procesinę kalbą, tai liudytojams, kurie yra svarbūs procese dėl sunkių ar labai sunkių nusikaltimų, taikomas anonimiškumas, jie apklausiami sudarant akustines ir vizualines kliūtis, trukdančias nustatyti jų tapatybę, o jų tapatybę nustatantys duomenys sudaro valstybės paslaptį. Sąvoka „savo tapatybės neatskleidžiantys ikiteisminio tyrimo pareigūnai“ [2, 158 str.] iš esmės yra eufemizmas, vartojamas įvardyti slapčius agentus, kurie naudodamiesi legenda yra infiltruoti į nusikalstamas organizacijas arba gauna informaciją iš tokių organizacijų narių, sutikusių bendradarbiauti su teisės saugos institucijomis.

Žaidimas pagal nusikalstamo pasaulio taisykles ir šio pasaulio teritorijoje reiškia slaptą asmenų ir jų transporto priemonių sekimą, būsto, privačios valdos stebėjimą, patekimą į ją, apžiūrą, elektroninių ryšių srautais perduodamos informacijos kontrolę, slaptą pirštų atspaudų, balso, kvapų ir kitų pavyzdžių, reikalingų asmens tapatybei nustatyti, gavimą, taip pat operatyvinių darbuotojų teisę įsigyti psichotropinių ir narkotinių medžiagų bei disponuoti jomis ir pan. Tokio žaidimo elementas yra ir nusikalstamo elgesio imitacijos modelis. Ji naudodamos teisės saugos institucijos turi

galimybę, neprarasdamos savo identiteto ir aplinkos socialinės kontrolės, atskleisti nusikaltimo padarymo mechanizmą, identifikuoti kaltuosius asmenis ir sulaukyti juos su įkalčiais. Minėti veiksmai pripažįstami teisėtu ir leistinu įrodomosios informacijos šaltiniu, jeigu jie yra: a) nustatyta tvarka sankcionuoti; b) nors formaliai ir atitinka nusikalstamos veikos požymius, bet yra socialiai naudingi (naudojami nusikalstamai veikai atskleisti ir kaltininkams identifikuoti); c) fiksuojami daromais garso ir vaizdo įrašais.

Ar minėtų veiksmų taikymas neperžengia leistinų ribų ir netampa didesniu blogiu nei tas, kurio siekta išvengti? Ar teisės saugos institucijų pareigūnų aktyvus vaidmuo taikant nusikalstamos veikos imitacijos modelį nėra nusikaltimo provokacija? Ar siekdami atskleisti nusikaltimus ir identifikuoti nusikaltėlius, pareigūnai patys neskatina piliečių pažeisti įstatymų ir padaryti nusikaltimų? Atsakymas į šiuos klausimus nėra vienprasmis. Jeigu pareigūnai patys lenkia padaryti nusikaltimą, kurį asmuo be tokio lenkimo nebūtų padaręs (pvz., paėmęs kyšį), tai galima laikyti, kad pareigūnų veikloje išties yra nusikaltimo provokavimo požymių. Neatsitiktinai pagal įstatymą atliekant nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus, draudžiama provokuoti asmenį padaryti nusikalstamą veiką [1, 159 str. 3 d.]. Kitaip vertintina padėtis, kai nusikalstama veika (pvz., prekyba narkotinėmis, psichotropinėmis medžiagomis) daroma versliškai ir nepriklausomai nuo to, ar taikomas nusikalstamą veiką imituojančio elgesio modelis ar ne. Tokiais atvejais aktyvus pareigūnų vaidmuo (pvz., narkotikų pirkimo sandoris) yra instrumentas atskleisti šią veiką, nustatyti kaltuosius asmenis, versliškai darančius nusikaltimus, o

ne skatinti įstatymui lojalių piliečių virsmą nusikaltėliais. Taigi reikia griežtai skirti lenkimą padaryti nusikaltimą nuo nusikaltimų atskleidimo ir kaltininkų išaiškinimo aktyviais veiksmais. Šios realiai egzistuojančios takoskyros, skiriančios nusikaltimo provokavimą nuo jo išaiškinimo ignoravimas lemia, kad Lietuvos teisėje aktyvūs teisėsaugos pareigūnų veiksmai, išskyrus retus atvejus (pvz., kai asmuo praneša apie reikalaujamą kyši), nepagrįstai traktuojami kaip nusikaltimo provokacija.

Kartu svarbi problema yra liberalus interpretavimas tų įstatymų, kurie skatina nusikaltėlio motyvaciją padėti teisėsaugos institucijoms atskleisti nusikaltimus ir duoti išsamius bei vertingus parodymus. Tokios motyvacijos šerdis yra dalinis arba visiškas atleidimas nuo bausmės nusikaltėliu, sutikusiu bendradarbiauti su teisėsaugos institucijomis, neatmetant galimybės taikyti šį atleidimą netgi tiems nusikalstamų organizacijų nariams, kuriems inkriminuojamas sunkus ar labai sunkus nusikaltimas. Formaliai tai būtų teisingumo principo pažeidimas, tačiau konkretus, o ne abstraktus teisingumas daug šurkščiau pažeidžiamas ne tada, kai kaltininkas atleidžiamas nuo atsakomybės, o kai jo bendrininkai, kurių kaltės kitaip negalima įrodyti, išvengia teisingumo ir jaučiasi tarsi gavę licenciją daryti sunkius nusikaltimus.

Vadinasi, slaptumo bylose istorija kartojasi, tačiau kartojasi ne kaip farsas ar tragedija, o kaip neišvengiamas būtinumas. Inkvizicinis procesas tenkino valdovo, rungimosi procesas – viešąjį interesą. Tačiau šis *humaniškas* procesas gali atlikti savo paskirtį tik kai deklaruojamas bylų nagrinėjimo teisme viešumas sudėtingose bylose dėl labai sunkių ir pavojingų nusikaltimų, remiasi slaptais operatyvinės veiklos metodais ir priemonėmis, be kurių

tokių nusikaltimų neįmanoma atskleisti, identifikuoti kaltininkų ir surinkti reikiamų įkalčių. Šiuo požiūriu slaptumas, kurį naudojo inkvizicinis procesas tamsiausiais viduramžiais, tėra tik žindomas kūdikis, palyginti su tuo slaptumu, kurį naudoja rungimosi procesas dabartiniais humaniškais laikais. Tai ne ironizavimas, o faktinės padėties, kuri ir negali būti kitokia, konstatavimas.

Kaltės įrodinėjimo baudžiamajame procese ištakos

Gilias ištakas turintis slaptumas nėra blogio sinonimas. Inkvizicinis procesas, kurio išskirtinis atributas – slaptumas, buvo žiaurus, bet ne barbariškas. Atvirksčiai, – jis rėmėsi griežtai apibrėžtu, sudėtingu ir ištobulintu kaltės įrodymo modeliu. Vakarų Europoje XVIII amžiuje galiojo tokia įrodymų gradacijos skalė; tikri, tiesioginiai arba pagrįsti įrodymai ir netiesioginiai, spėjami, dirbtiniai įrodymai arba dar – aiškūs įrodymai, reikšmingi įrodymai, taip pat netobuli ar netvirti įrodymai. Savo ruožtu šios gradacijos pagrindas buvo įrodymų šaltinio patikimumas: tiesioginiai ar netiesioginiai, patikimi ar nepatikimi, nepriekaištingos ar abejotinos reputacijos liudytojai, taip pat įrodymai, kaip logiškai nepriekaištingas samprotavimų grandinės rezultatas (pvz., kam naudingas nužudymas), svarūs įkalčiai arba neakivaizdūs įrodymai, kuriuos galima laikyti teisingais tol, kol kaltinamasis nepaneigia jų pateikdamas priešingų įrodymų, antraeiliai įkalčiai arba įrodymą paremianti aplinkybė (pvz., žmonių nuomonė, gandai, įtariamojo jaudinimasis apklausos metu, prieštarinigi ir nenuoseklūs jo parodymai)³.

³ Žr. apie tai detaliau: [5, p. 44–46].

Toks teorinių subtilių paženklintas skirstymas atliko ir praktinę funkciją. Įkalčių kokybė ir jų teisinis svoris įrodymų patikimumo gradacijos skalėje tiesiogiai lėmė kaltės laipsnį, o šis – bausmės sunkumą. Atsižvelgiant į tokį patikimumą, kiekvienas įkaltis galėjo turėti apibrėžtą teisinį poveikį: remiantis akivaizdžiais įrodymais buvo galima priimti įvairaus griežtumo apkaltinamąjį nuosprendį; neakivaizdžiais įrodymais – bet kokią kūno bausmę, bet niekada mirties bausmę, netobulų ir netvirtų įkalčių pakako, kad žmogus būtų „paskelbtas“ įtariamoju, kad apie jį būtų pradėta rinkti smulkesnė informacija arba jam paskirta piniginė bauda.

Regis daug anksčiau nei Marxas suformulavo kiekybės perėjimo į kokybę dėsnį, viduramžių teisininkai tam tikrą kritinę masę netvirtų ar netiesioginių įrodymų prilygino tikriems, akivaizdiems įrodymams. Netobuli ar nereikšmingi įrodymai taip pat nelikdavo „nurašyti“ ir nepanaudoti. Juos buvo „galima jungti laikantis griežtų sudėties taisyklių: du neakivaizdūs įrodymai gali sudaryti vieną akivaizdų įrodymą paremiančias aplinkybes, jeigu jų keletas ir jeigu jos viena kitai neprieštarauja, galima sujungti ir iš dalies įrodyti kaltę; tačiau jos, kad ir kiek daug jų būtų, negali visiškai įrodyti kaltės“ [5, p. 47].

Sudėtingi ir nevienodą teisinę reikšmę turinčios nevienareikšmių pagal kokybės „prabą“ įrodymų kombinacijos paliko daug erdvės skirtingiems aiškinimams ir virto skirtingų interpretacijų mūšio arena. Kiek netvirtų įrodymų prilygsta svariems įkalčiams, o šie akivaizdiems įrodymams, kaip aiškius bei reikšmingus įrodymus jungti su antraeiliais įkalčiais – visa tai buvo neblėstančios polemikos dalykas. Savo ruožtu klausimas, ar elementai tampa

įkalčiais, buvo sprendžiamas atsižvelgiant į konkrečių kategorijų bylas, aplinkybes ir į juos pateikusių asmenų patikimumą (pvz., garbaus žmogaus įrodymai buvo svaresni nei valkatos, šeimininko nei tarnų). Taigi buvo sukurta sudėtinga įrodymų sistema, kurios pagrindas – ne tik pedantiška bausmių aritmetika ir teisinė kazuistiška, manipuliuojanti „įteisintais įrodymais“, bet ir tiesos ieškojimas baudžiamojoje srityje, virtęs sudėtingu menu, prieinamu tik išrinktiesiems.

Įrodinėjimas buvo laipsniškas procesas, bet nebūtinai baigtas ir galutinis rezultatas. Pavieniai įkalčiai nebuvo paprasti neutralūs statybiniai elementai, kurie visi kartu tapdavo tiesos šventove – nenuginčijamu ir galutiniu kaltumo įrodymu. Įrodinėjimas kažkuo priminė statomus maldos namus, kuriuose atliekami ritualai buvo tuo sudėtingesni, o laikomos pamaldos – tuo iškilmingesnės, kuo labiau baigti maldos namai. Panašiai buvo renčiami tiesos namai, po truputį juos kurdavo kiekvienas įkaltis, elementas, padėjęs atskleisti nusi kaltimo detales ir įrodyti įtariamojo kaltę. Šis pažinimas, kaip ir dabartiniai mokslai, nuolat kaupė, sistemino žinias ir kilo vis į aukštesnį lygį.

Apskritai inkviziciniame procese išskirtinis kaltės įrodymas „rėmėsi ne dualistine sistema: tiesa arba melas, o tolydaus laipsniavimo principu; tam tikras kaltės įrodymo laipsnis lėmė tam tikro laipsnio kaltumo, o kartu – tam tikro laipsnio bausmę“ [5, p. 53]. Įtarimas šioje sistemoje ir buvo laikomas vienu iš įtariamojo kaltės įrodymo elementų, o esant tokiai kaltumo prezumpcijai, įrodymais nepatvirtintas įtarimas reiškė ne įtariamojo išteisinimą, o jo nubaudimą iš dalies. Tačiau inkvizicinis procesas, kaip tobulumo ir baigtumo

siekianti sistema, ne visada tenkinosi daliniu nubaudimu. Ši sistema pateisino ir tokias priemones, kurios leisdavo išlupti trūkstantą tiesos dalį, išgaunant įtariamojo prisipažinimą. Taigi įtariamojo kaltumo prezumpcija besiremiantis inkvizicinis procesas leido kaltę įrodinėjant sujungti ir kvotos elementus, ir baudimo priemonę kaip savitą tyrimo įrankį.

Nekaltumo prezumpcija kaip kaltumo prezumpcijos antipodas

Rungimosi procesas šiuolaikinėje baudžiamojame teisėje, priešingai nei inkvizicinis procesas viduramžiais, remiasi ne kaltumo, o nekaltumo prezumpcijos principu. Pagal šį principą preziumuojamas nekaltumas – oficialus įtariamojo, kaltinamojo ar teisiamojo teisinis statusas. Šis statusas neatmeta to esminio prieštaravimo, kad greita nekaltumo prezumpcijos egzistuoja jos priešybė – kaltumo prezumpcija. Jeigu jos nebūtų, tai prieš nekaltąjį, o juo pagal nekaltumo prezumpciją turėtų būti laikomas netgi Adolfas Hitleris, nebūtų įmanoma pradėti baudžiamąjį procesą ir taikyti jam procesinės prievartos priemones, įskaitant sulaikymą ir suėmimą.

Kartu, jeigu teisėtai suimtam ar sulaikytam asmeniui siekiama sutrukdyti pabėgti, tai netgi ginklo panaudojimas šio asmens atžvilgiu gali būti pripažįstamas neišvengiamai būtina ir konkrečiai situacijai adekvačia priemone⁴. Šiuo atveju svarbu ne tai, ar asmuo išties yra padaręs

⁴ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 2 straipsnyje įtvirtinama, kad „kiekvieno asmens teisė į gyvybę saugo įstatymas“ (3, 2 str. 1 d. pirmas sakiny). Kartu gyvybės atėmimas nelaikomas šio straipsnio pažeidimu, jeigu tai padaroma nepanaudojant daugiau jėgos, negu neišvengiamai būtina „teisėtai suimant arba sutrukdant teisėtai sulaikytam asmeniui pabėgti“ [3, 2 str. 2 d. b p.]

nusikaltimą, dėl kurio jis sulaikytas ar suimtas (kaltė tam tikroje stadijoje iš principo negali būti įrodyta), o tai, ar jis buvo sulaikytas ar suimtas laikantis nustatytų taisyklių ir procedūrų. Jeigu taip, tai ne tik nekaltu pagal nekaltumo prezumpciją laikomas, bet ir išties jam inkriminuojamo sunkaus nusikaltimo (pvz., tyčinio kelių žmonių nužudymo) nepadaręs asmuo bandys pabėgti, jam skirti devyni gramai švino bus ne metafora, o mirties nuosprendis. Paradoksas: nors mirties bausmė panaikinta ir netaikoma netgi serijiniams žudikams, tačiau realiai egzistuoja galimybė gyvybę atimti nekaltam asmeniui. Toks paradoksas yra vienas iš elementų tos objektyviai egzistuojančios kolizijos, kuri provokuoja natūralią skeptikų reakciją – nekaltumo prezumpcijos sumenkinimą arba visišką jos neigimą. Kadangi kaltinti nekaltu laikomą asmenį yra nelogiška ir neįmanoma, skeptikai mano, kad nekaltumo prezumpcija yra absurdiška, prieštaringa ir neturi jokios praktinės reikšmės; ja niekad nesivadovaujama kaip sprendimų priėmimo priemone – nekaltumo prezumpcijai tenka tik retorinė funkcija⁵.

Ar nekaltu laikomo padarius nusikaltimą įtariamo asmens baudžiamasis persekiojimas, kardomųjų priemonių, įskaitant sunkiausių, jam taikymas ir netgi ginklo panaudojimo jo atžvilgiu galimybė reiškia, jog nekaltumo prezumpcija yra nuausta iš neįveikiamų prieštaravimų? Skeptikų oponentai taip nemano. Atsižvelgiant į tai, kad įtarimą pareiškusi arba kaltinamąjį aktą priėmusi kaltinimo šalis turi būti įsitikinusi kaltinamojo teisumu, būtent tokioje situacijoje, V. Savickio nuomone, nekaltumo prezumpcija ir turi prasmę, nes jeigu nie-

⁵ Žr.: apie tai detaliau [10, p. 427–428].

kas nieko nekaltina, tai ir ši prezumpcija reikalinga kaip žuviai skėtis [9, p. 28–31].

Svarbu ne tai, kieno – nekaltumo prezumpcijos principo šalininkų ar jos oponentų argumentai yra pagrįstesni, o tai, kad įtariamasis (kaltinamasis, teisiamasis) laikomas nekaltu, iki priešingos nuomonės besilaikanti kaltinimo šalis neįrodo jo kaltės, nustatytos įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu. Taip pat labai svarbu, kad kaltinimo šalis privalo įrodyti kaltinamojo kalbę, o pastarajam negalima perkelti įrodinėjimo pareigos, atvirkščiai, – visos pagrįstos abejonės vertinamos būtent kaltinamojo naudai.

„Įrodyto nekaltumo“ šalutinis poveikis

Inkvizicinis procesas rėmėsi kaltumo prezumpcijos principu, o kaltės įrodymas baudžiamojoje byloje – ne dualistine sistema: tiesa arba melas, o tolydaus laipsniavimo sistema. Ši sistema kaltės įrodymo laipsnį saistė kaltumo laipsniu, o pastarąjį – tam tikro laipsnio bausme. Rungimosi procesas remiasi nekaltumo prezumpcijos principu, o kaltės įrodymas baudžiamojoje byloje – dualistine sistema: įrodyta arba neįrodyta. Dualistinė sistema atmeta tolydaus laipsniavimo metodą ir tam tikros kaltės įrodymo laipsnio saistymą su tam tikro kaltumo laipsniu. Atsižvelgiant į surinktų įrodymų visumą, ypač į vieną iš svarbiausių nekaltumo prezumpcijos postulatų *visos abejonės kaltinamojo naudai*, kaltė laikoma įrodyta arba neįrodyta. Neįrodyta kaltė reiškia ne tai, kad įtariamasis (kaltinamasis, teisiamasis) nelaikomas kaltu, o tai, kad jis laikomas nekaltu. Principas *neįrodytas kaltumas reiškia įrodytą nekaltumą* užtikrina ne tik kiekvieno asmens teisę į laisvę

bei saugumą, bet ir tvarką, stabilumą ir teisinių apibrėžtumą.

Kartu *įrodytas nekaltumas* lemia asmens, įtariamo padarius nusikaltimą (pvz., genocido, teroro akto ar žmogžudystės), besąlygišką išteisinimą. Tačiau šis išteisinimas reiškia tik tai, kad nėra tokių kokybiškų kaltės įrodymų, kurie teisiniu požiūriu nekeltų abejonių, vertinamų kaltinamojo naudai, bet nereiškia, jog įrodytas faktas, kad nusikaltėlis (pvz., žudikas) yra kitas asmuo arba kad nusikaltimo (pvz., vaiko seksualinio išnaudojimo arba išžaginimo) apskritai nebuvo. Priešingu atveju konkretų įtariamąjį nurodęs pareiškėjas (pvz., moteris) arba vaikas, sulaukęs amžiaus, nuo kurio galima baudžiamoji atsakomybė, turėtų būti traukiami baudžiamojon atsakomybėn už melagingą įskundimą arba pranešimą apie nebūtą nusikaltimą – jos (jo) išžaginimą arba seksualinį išprievartavimą.

Vadinasi, nekaltumo prezumpcijos postulatą *visos abejonės kaltinamojo naudai* turi ne tik didelę socialinę ir teisinę atperkamąją vertę, bet ir lemia daugelį sunkių neprognozuojamų padarinių. Jie pasireiškia tiek visame sociumo audinyje, tiek pagrindinėje sociumo ląstelėje – šeimoje. Pavyzdžiui, jeigu teismas mano, kad šeimoje savo įgeidžius tenkinančio tvirkintojo kaltė neįrodyta, tai dukštė gali tvirtinti, kad tėvas ją žagino šimtus kartų, tačiau nesant galimybės pašalinti pagrįstų abejonių, kurios pagal vieną iš svarbiausių nekaltumo prezumpcijos postulatų aiškinamos kaltinamojo naudai, išteisintas tėvas prieš įstatymą bus tyresnis negu jo išžagintos ir išniekintos dukters ašaros. Tyresnis todėl, kad neįrodytas tvirkintojo kaltumas reiškia įrodytą jo nekaltumą. Išteisintas, taigi *nekaltas* tvirkintojas, priimdamas išteisini-

mą kaip oficialų leidimą tęsti nusikaltimą ir pasiduodamas neįveikiamam žalingam įpročiui, tačiau konspiracijos ir atsargumo sumetimais šį tvirkinimą dar labiau užslaptinęs, gali netgi intensyviau ir rafinuotai pasimėgaudamas tęsti seksualinį vaiko išnaudojimą⁶.

Paskirų įrodymų ir jų visumos teisinis vertinimas

Nusikaltimai, kurie yra akivaizdūs ir objektyviai atpažįstami – tai faktai, o faktai nėra vertybinė kategorija. Faktai yra ne teisingi arba klaidingi, o esantys arba nesantys. Įrodymai, kurie gali būti ne tik pagrįsti ir kokybiški, teisėti ir leistini, bet ir nebūti tokie, yra vertybinė kategorija. Klausimas ne tas, kokios yra bylos teisminis perspektyvos, jeigu kaltinamojo kaltė nėra pagrįsta kokybiškais įrodymais, o tas, ar visada ir be jokių esminių išlygų visos pagrįstos abejonės vertinamos išimtinai kaltinamojo naudai.

Lietuvos teisės doktrinoje šis klausimas iš esmės yra ignoruojamas, o nagrinėjamos tokios problemos – kokie duomenys yra laikomi reikšmingais bylai tirti, koks įrodinėjimo byloje dalykas ir apimtis [7, p. 96–100], taip pat kokie yra įrodomosios informacijos šaltiniai [10]. O įrodymų pagrįstumo ir jų vertinimo problemos ypač svarbios todėl, kad „pagrindinis teismų ginčų klausimas visada buvo tai, ką leistina dėti ant Temidės svarstyklių lėkščių“ [4, p. 139].

Лжет как очевидец⁷ – ne be pagrindo ironizuoja rusai. Nusikaltimo liudytojai anaipol ne visada yra pajėgūs adekva-

čiai suvokti įvykius, įvertinti jų svarbą bei reikšmę bylai ir tiksliai, artikuliuota kalba išreikšti ir perteikti tai, ką jie matė bei girdėjo ir koku kontekstu, kokioje įvykių rutuliojimosi eigoje tai matė ir girdėjo. Todėl visada reikia spręsti, ar liudytojo parodymai atitinka tikrovę, ar yra svarbi šios tikrovės rekonstrukcijos priemonė bei įrodomosios informacijos šaltinis ar, atvirkščiai, – iškreiptos tikrovės suvokimo rezultatas. Liudytojais ne visada esti patikimas įrodomosios informacijos šaltinis ir todėl, kad gali būti neobjektyvūs, šališki ir (arba) suinteresuoti duoti tiesos neatitinkančius arba ją iškreipiančius parodymus, taip pat nutylėti ar pridėti. Liudytojais gali klysti ne iš blogos valios, bet ir sąmoningai duoti tokius parodymus, kurie anaipol nėra išimtinai tiesa, ir niekas kita, išskyrus tiesą.

Ar skirtingai nei liudytojų parodymai specialiomis mokslo ir medicinos žiniomis grindžiamos ekspertų išvados yra objektyvūs įrodomosios informacijos šaltiniai, kurie niekada neklysta ir „nemeluoja“? Teigiamas atsakymas būtų lengvabūdiškumo viršūnė netgi tada, kai šių ekspertizų pagrįstumas, objektyvumas ir moksliskumas nekelia jokių abejonų. Ekspertizės išvados paprastai yra tiesos byloje nustatymo instrumentas, bet ne pati tiesa. Šių išvadų, kaip ir daug reikšmių turinčių anglų kalbos žodžių konkreti reikšmė, dažnai priklauso nuo konteksto ir paaiškėja tik kontekste. Kartu ir pačios šios išvados yra svarbus konkretaus konteksto elementas. Pavyzdžiui, jeigu akredituota ir sertifikuota medicinos tyrimų laboratorija duoda išvadą, kad genetinė DNR analizė leidžia didesne nei 99,9 proc. tikimybe identifikuoti, kad iš savo vyrą išžaginiu kaltinančios žmonos makšties paimta sperma yra jos vyro, tai ši ekspertizė yra lytinių santykių, bet

⁶ Apie slapta veikiančių ir dėl daugelio priežasčių neišaiškintų pedofilų pražūtingą poveikį vaikams šei- moje detalčiau žr.: [6, p. 86–91].

⁷ Meluoja kaip stebėtojas (tiesioginis liudytojas).

visai nebūtinai prievartinių lytinių santykių nepaneigiamas įrodymas⁸. Kita vertus, minėtos ekspertizės išvada yra pagrįstas, kokybiškas ir pats savaime pakankamas tėvo kaltės įrodymas jo mažametės dukters išžagavimo byloje.

Apskritai vienprasmis įkalčių, kaip nenuginčijamai įrodančių ar paneigiančių įtariamojo kaltę, vertinimas veikia yra taisyklės išimtis nei taisyklė. Pavyzdžiui, balistinė ekspertizė gali duoti kategorišką išvadą, kad žmogui gyvybę atėmusi kulka buvo iššauta iš įtariamajam priklausančio ginklo, ant kurio kaip yra nustačiusi kita – daktiloskopinė ekspertizė, rasti įtariamojo pirštų atspaudai. Kartu nė viena iš tų ekspertizių negali atsakyti į klausimą, ar gyvybės atėmimas buvo tyčinės ar neatsargios žmogžudystės arba teisės į būtinąją gintį įgyvendinimo rezultatas, ar nebuvo nužudymas inscenuotas „pakišant“ tam tikrą asmenį. Jeigu asmuo, kuriam pareikšti įtarimai dėl tyčinio gyvybės atėmimo, tokios tyčios ir neneigia, bet tvirtina tai padaręs gindamasis nuo realaus, akivaizdaus ir pavojingo užpuolimo, įrodinėjimo dalyku gali būti santykinai savarankiškos versijos, susijusios su būtinosios ginties situacija ar jos ribų peržengimu arba tokios situacijos provokacija. Kaltės įrodinėjimo požiūriu šias, kaip ir bet kurias kitas tyrimo versijas, galima patvirtinti arba paneigti ne atskirais, savarankiškais įkalčiais, kurių kiekvienas gali kelti *pagrįstas abejones*, o visuma tokių vienas kitą papildančių įkalčių, kurių konkreti reikšmė ir įrodomoji galia paaiškėja platesniu kontekstu ir būtent šiame kontekste leidžia spręsti įtariamojo kaltės klausimus.

⁸ Tokių – prievartinių santykių požymiai iš dalies yra genitalijų, šlaunų vidinės pusės ir krūtinės sužalojimai, brutalūs „meilės“ įkandimai, su sąlyga, kad tai nėra audringos, laukinės ar sadomazochizmo elementais pagardintos meilės požymiai.

Ar bylai tirti reikšmingi, tačiau tokie duomenys, kurių kiekvienas paimtas skyrium nenuginčijamai neįrodo kaltinamojo kaltės, be jokių išlygų kelia pagrįstas abejones, kurios turi būti vertinamos išimtinai kaltinamojo naudai? Ar įrodymų skirstymas į tiesioginius (pagrįstus), aiškius, reikšmingus ir netiesioginius (netvirtus) įrodymus, o liudytojų į patikimus – neprikaištingos reputacijos ir nesančius tokiais *a priori* atmetami? Ar įrodinėjimas šiuolaikiniame baudžiamajame procese turi sąlygiškai remtis dualistine sistema – tiesa arba melas, įrodyta arba neįrodyta ir su panieka, kaip inkvizicinio proceso relikta, atmesti įtariamojo (kaltinamojo, teisiamoj) kaltės įrodinėjimą remiantis tolydaus laipsniavimo principu?

Teigiamas atsakymas būtų duoklė nusistovėjusiems mąstymo stereotipams, bet ignoruotų tą aplinkybę, kad visuma netiesioginių (netvirtų) įrodymų yra iš principo skirtingas reiškinys nei atskiri tokie įrodymai. Nors bylai tirti reikšmingi duomenys ir skiriasi savo pagrįstumo laipsniu, tačiau įrodomoji jų reikšmė dažnai priklauso nuo konteksto ir paaiškėja tik konkrečios bylos kontekste. Šiame kontekste bylos aplinkybės gali kisti iki begalybės, o būtent šios aplinkybės teikia bylai tirti reikšmingus duomenis (įkalčius), todėl įkalčių ir įrodymų proporcija yra ne pastovus, o kintamas dydis.

Patys savaime nepavojingi cheminiai ingredientai, sumaišyti reikiama proporcija, leidžia pagaminti pavojingą sprogs-tamąją medžiagą. Panašų efektą sukelia ir netiesioginių įrodymų, susijusių priežastingumo ryšiais ir priklausomybe, visuma. Ji yra iš esmės skirtingas reiškinys negu paprasta jų suma. Paskiri netiesioginiai, netvirtai ar pagrįstų abejonių keliantys įro-

dymai, kaip visumos – sudėtingų įrodymų kombinacijos elementai, konkrečios bylos kontekste įgyja iš principo visiškai kitą įrodomąją reikšmę ir svorį. Čia ir yra problemos sprendimo raktas. Tereikia peržengti dirbtinai sudarytą mąstymo barjerą, kuris riboja galimybę vertinti netiesioginių, netvirtų ar abejones keliančių įrodymų visumą. Ne vienas, bet keli tikimybinio pobūdžio įkalčiai dėl kaltininko kaltės išsklaido abejones, nenutrūkstama įkalčių grandinė tampa įrodymų visuma, kuri leidžia atmesti atsitiktinumus ir su nenumaldoma logika nustatyti konkrečios nusikalstamos veikos mechanizmą, jo elementų sąsajas ir išvengti abejonių bei netikrumo dėl kaltininkų kaltės.

Išvados

1. Įtariamojo, kaltinamojo ir teisiamojo teisės į gynybą procesinės garantijos ir sudėtingomis taisyklėmis bei procedūromis reglamentuojamas baudžiamasis persekiojimas bei teisingumo vykdymas apriboja valstybės jėgą, be kurios neįmanoma veiksmingai dorotis su nusikalstamumu. Procesinių garantijų paskirtis sumažinti nekaltų žmonių nuteisimo tikimybę neišvengiamai padidina tikimybę, kad teisingumo ir bausmės išvengs kalti asmenys. Kartu toks šalutinis veiksnys duoda rezultata, atvirkščią lauktajam, – visuomenės nesaugumo lygis ne sumažėja, o padidėja.
2. Viešumas – vienas iš svarbiausių baudžiamojo proceso principų – nepaneigia to, kad sunkūs ir visuomenei pavojingi nusikaltimai paprastai gali būti atskleisti, o juos padarę asmenys identifikuoti tik naudojant slaptas operatyvines priemones. Ši objektyvi kolizija kelia ne tik problemą, kaip operatyviai gautus įkalčius „išversti“ į procesinius įrodymus, bet ir lemia poreikį atskirti nusikalstamų veikų provokaciją nuo jų atskleidimo aktyviais ir teisėtais teisėsaugos institucijų veiksmais. Organizuotos grupės nusikaltimus daro versliškai, o nusikalstamos veikos imitacijos modelio taikymas yra ne tokios veikos provokavimas, o jos atskleidimo, kaltininkų identifikavimo ir įkalčių rinkimo bei užfiksavimo instrumentas.
3. Vienas iš svarbiausių nekaltumo prezumpcijos postulatų *visos pagrįstos abejonės kaltinamojo naudai* anaipol nepaneigia to, kad kiekvienas netiesioginis ar netvirtas įrodymas vis dėlto tam tikra tikimybe leidžia pagrįsti kaltinamojo kaltę. Atmesti tokius įrodymus remiantis dualistine sistema: tiesa arba melas, įrodyta arba neįrodyta ir atsisakyti tolydaus kaltės įrodinėjimo metodo reiškia visiškai atmesti kiekybės perėjimo į kokybę principą ir ignoruoti tai, kad netiesioginių įrodymų visuma yra kokybiškai naujas ir iš principo skirtingas reiškinys nei jų paprasta suma.

LITERATŪRA

Norminiai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 89-2741.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, nr. 37-1341.
3. *Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija*. Vilnius, 2000.

Specialioji literatūra

4. CHRISTIE, N. *Nusikaltimų kontrolė kaip pramonė*. Vilnius: Eugrimas, 1999.
5. FOUCAULT, M. *Disciplinuoti ir bausti*. Vilnius: Baltos lankos, 1998.
6. FURNISSAS, T. *Vadovėlis įvairių sričių specialistams apie vaikų seksualinį išnaudojimą*. Vilnius, 2002.

7. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2001.
8. KELSEN, H. *Grynoji teisės teorija*. Vilnius: Eugrimas, 2002.
9. Савицкий В. М. *Презумпция невиновности*. Москва, 1997.
10. STUKENBERG, C. F. Die normative Aussage der Unschuldsvermutung. *Zeitschrift für die gesamte, Strafrechtswissenschaft*, 1999, Nr. 2 (111), S. 422–460.
11. Baudžiamojo kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis, *Teismų praktika*, 2007, Nr. 21.

PROBLEMS AND PARADOXES OF THE AVERMENT OF DOLUS

Karolis Jovaišas

S u m m a r y

The Power of the state is restrained by procedural guarantees provided in The Criminal Procedure Code. Though the power of the state is inevitable in the fight against crimes. Procedural guarantees diminish convictions of the innocent, but on the other hand procedural guarantees increase the chance that culprits will evade punishment and justice.

Publicity is one of the main principles of criminal procedure. It is not denied by the fact that serious crimes should be revealed by the means of the workers of intelligence service in criminal matters. The collision between publicity and secret work of intelligence service in criminal matters reveals other problems. The

first problem is how to transform evidences gathered by the means of intelligence service workers in criminal matters into procedural evidences. The second problem is the separation between unlawful provocation and the legal active steps of the officials.

The main postulate of presumption of innocence says that all reasonable doubts work for but not against the accused person. Though this postulate should not be understood as absolute. Every indirect evidence as well as not very reliable evidences can ground the dolus of the culprit. The dualistic system (truth or false, proved or unproved) denies the principle of gradual averment of the dolus of culprit.

Įteikta 2011 m. gruodžio 20 d.

Priimta publikuoti 2012 m. sausio 12 d.